

Justitieombudsmannen
Per Lennerbrant

Inspektion av Polismyndigheten, polisområde Uppsala, lokalpolisområde Uppsala Knivsta den 12–14 november 2019

Inledning

Den 12–14 november 2019 genomförde justitieombudsmannen Per Lennerbrant tillsammans med byråchefen Stefan Nyman, områdesansvariga föredraganden Ola Jonshammar och föredragandena Johan Hedström, Anna Spinnell och Johanna Nilsson en inspektion av Polismyndigheten, polisområde Uppsala, lokalpolisområde Uppsala Knivsta.

Hur inspektionen genomfördes

Inspektionen genomfördes i polisregion Mitts lokaler på Svartbäcksgatan 49 i Uppsala. Per Lennerbrant och hans medarbetare togs emot av lokalpolisområdeschefen AA och inledde därefter granskning av akter.

Under eftermiddagen den 12 november hölls ett inledande möte där regionpolischefen BB, biträdande regionpolischefen CC och lokalpolisområdeschefen AA deltog. Per Lennerbrant gav en kort presentation av JO och Stefan Nyman redogjorde för syftet med inspektionen. BB och CC berättade kortfattat om förekomsten av vapen och skjutningar i polisregionen och att polisen arbetar offensivt för att komma till rätta med detta. BB uppgav också att polisregion Mitt för närvarande anställer civila utredare i syfte att fler poliser ska kunna ha yttre tjänst. AA uppgav att resurserna i lokalpolisområdet är otillräckliga. Eftersom det begås ett stort antal grova brott är lokalpolisområdets ungdoms- och mängdbrottsutredare ofta utlånade till utredningar av grova brott. Företrädarna för Polismyndigheten redogjorde också översiktligt för hur polisregion Mitt tar om hand beslut från JO.

Efter det inledande mötet fortsatte Per Lennerbrant och hans medarbetare aktgranskningen.

Aktgranskningen försvårades av att de akter Polismyndigheten tagit fram inte fullt ut motsvarade de ärenden som JO inför inspektionen bett att få ta del av.

Ett stort antal akter avsåg andra lokalpolisområden, fel tidsperioder eller ärenden där omständigheterna inte stämde överens med det JO efterfrågat. När felaktigheterna uppmärksammades bad JO Polismyndigheten att byta ut de felaktiga ärendena mot ärenden som motsvarade JO:s begäran. JO fick då del av ytterligare akter. Även vissa av de akterna avsåg fel tidsperiod, men granskades ändå. Sent under inspektionen uppmärksammades ytterligare akter som inte motsvarade det JO bett att få ta del av och akter som inte var kompletta. Dessa akter kunde inte granskas på plats hos Polismyndigheten.

Under inspektionen fick JO:s personal möjlighet att följa med poliser under delar av ett arbetspass.

Inspektionen avslutades med ett möte där Per Lennerbrant sammanfattade vad som kommit fram vid granskningen. Vid mötet deltog biträdande regionpolischefen CC, polisområdeschefen DD, lokalpolisområdeschefen AA och poliskommissarien EE. De redogjorde för sin syn på hur polisens verksamhet förändrats sedan omorganisationen 2015. CC och AA framhöll att ytterligare resurser behövs, såväl i polisregionen som i lokalpolisområdet.

Aktgranskningen fortsatte i JO:s lokaler sedan JO fått del av kompletterande material i de ärenden som inte kunnat granskas på plats hos Polismyndigheten. När det gäller en granskningspunkt, förmansprövning av omhändertagande för berusning (punkt 9 d), meddelade Polismyndigheten att en sökning gjorts 1,5 år tillbaka i tiden men att ärenden med sådana omständigheter som JO angett inte förekommer.

Inspektionens omfattning

Inför inspektionen hade JO bett att få ta del av följande handlingar avseende lokalpolisområde Uppsala Knivsta. Tidpunkterna skulle räknas bakåt från den 1 oktober 2019.

1. De 25 senaste besluten om att genomsöka fordon för att söka efter vapen eller andra farliga föremål enligt 20 a § polislagen, samt händelserapporter och annan dokumentation över ingripandena.
2. De 25 senaste besluten om kroppsvisitation för att söka efter vapen eller andra farliga föremål enligt 19 § andra stycket 1 polislagen vid ingripanden där genomsökning av fordon enligt 20 a § polislagen inte genomförts, samt händelserapporter och annan dokumentation över ingripandena.
3. Samtliga handlingar och ärendehistoriken i de 30 senast avslutade ungdomsärendena (misstänkt under 18 år) där förundersökningen har varit polisledd.
4. Samtliga handlingar och ärendehistoriken i de 20 senaste ärendena som inletts med att polisen misstänkt att en person under 18 år varit påverkad av

narkotika, en kroppsbesiktning genom urinprov eller blodprov genomförts och analysresultatet presenterats för polisen.

5. Samtliga handlingar och ärendehistoriken i de 30 senast nedlagda förundersökningarna som avsåg brott enligt 3 kap., 4 kap., 6 kap. eller 8 kap. brottsbalken.
6. Samtliga handlingar och ärendehistoriken i de 20 senaste ärendena där polisen beslutat att inte inleda en förundersökning och anmälan avsett brott enligt 3 kap., 4 kap., 6 kap. eller 8 kap. brottsbalken.
7. Samtliga handlingar och ärendehistoriken i de 30 äldsta öppna ärendena där den misstänkte är över 18 år, varav 20 polisleda förundersökningar och 10 åklagarledda förundersökningar.
8. Samtliga handlingar och ärendehistoriken i de 10 äldsta öppna ärendena där den misstänkte är under 18 år.
9. Dokumentation över omhändertaganden enligt lagen om omhändertagande av berusade personer m.m. i följande ärenden.
  - a. De 15 senaste omhändertagandena som genomförts av en polis och inletts mellan kl. 8 och kl. 20 en vardag.
  - b. De 15 senaste omhändertagandena som genomförts av en polis och inletts mellan fredag kl. 22 och söndag kl. 22.
  - c. De 10 senaste omhändertagandena som inledningsvis genomförts av en ordningsvakt och polisen låtit omhändertagandet bestå.
  - d. De 10 senaste omhändertagandena som genomförts av en polis och förmansprövningen lett till att omhändertagandet hävts.

Som framgått överensstämde de akter JO först fick ta del av inte fullt ut med det som JO efterfrågat. Sedan JO fått ta del av kompletterande akter från Polismyndigheten överensstämde de akter JO granskade med kategorierna ovan, men i flera fall avsåg ärendena andra tidsperioder än JO avsett. Angående punkt 9 d meddelade Polismyndigheten att sådana ärenden inte förekommit under åtminstone 1,5 år.

IAKTTAGELSER OCH JO LENNERBRANTS UTTALANDEN

Generella iakttagelser

En generell iakttagelse är att relevanta åtgärder i allmänhet hade vidtagits i samband med ett ingripande och att de åtgärder som ingripande poliser vidtagit oftast hade dokumenterats på ett tillräckligt sätt. I de fall en förundersökning inletts hade ärenden ofta blivit liggande under långa perioder utan att åtgärder vidtagits. Mitt samlade intryck av verksamheten i lokalpolisområde Uppsala

Knivsta, utifrån de akter som granskats, är därför att ingripandeverksamheten fungerar bättre än brottsutredandeverksamheten.

Beslut enligt 19 § andra stycket 1 och 20 a § polislagen (granskningspunkt 1 och 2)

Utgångspunkter för granskningen

Under dessa punkter granskades framför allt de omständigheter som legat till grund för besluten och hur besluten hade dokumenterats.

I 19 § andra stycket 1 och 20 a § polislagen finns bestämmelser som ger en polis rätt att genomföra en kroppsvisitation respektive att söka igenom ett fordon i den utsträckning det behövs för att söka efter vapen eller andra farliga föremål som är ägnade att användas vid brott mot liv eller hälsa. En förutsättning för att åtgärderna ska få vidtas är att det med hänsyn till omständigheterna kan antas att ett sådant föremål kan påträffas och förklaras förverkat enligt 36 kap. 3 § brottsbalken (se prop. 2005/06:113 s. 63).

Åtgärderna ska dokumenteras, vilket bör ske i ett protokoll (se 27 § polislagen och Rikspolisstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om dokumentation enligt 27 och 28 §§ polislagen, RPSFS 2011:12, FAP 100-2).

lakttagelser och uttalanden

I merparten av de granskade besluten framstod det som att det funnits godtagbara skäl för att genomföra en kroppsvisitation eller för att genomsöka ett fordon. Alla beslut var dokumenterade i protokoll och i huvuddelen av ärendena framgick grunderna för beslutet på ett tydligt sätt.

Inte i något av de granskade ärendena hade vapen eller andra farliga föremål påträffats. Vid inspektionen uppgav företrädare för Polismyndigheten att detta skulle kunna förklaras med att en förundersökning inleddes när ett otillåtet föremål påträffas och att något protokoll över kroppsvisitationen eller genomsökningen av fordonet därför inte upprättas. Åtgärderna genomförs dock enligt polislagens bestämmelser innan förundersökningen inlett. Jag vill framhålla att åtgärderna måste dokumenteras i enlighet med de bestämmelser som gäller för dem även om otillåtna föremål påträffas och en förundersökning inleddes.

Grunden för att genomföra en kroppsvisitation och för att genomsöka ett fordon kunde ifrågasättas i några ärenden. Gemensamt för dessa var att det inte framgick varför polisen bedömde att det kunde antas att just vapen eller andra farliga föremål skulle kunna påträffas. Besluten avsåg personer som enligt polisen rörde sig i kriminella kretsar och uppträdde på ett undvikande sätt, exempelvis genom att inte svara på polisens frågor. I flera fall som gällde genomsökning av fordon angavs att en person ”förekommer för vapen” eller ”förekommer för våldsbrott”. Vad detta innebar framgick dock inte, men jag antar att poliserna avsett att den kontrollerade personen tidigare dömts för brott eller förekom i misstankeregistret som misstänkt för brott av sådan karaktär. Av

besluten framgick inte om personerna dömts för brott eller var misstänkta för brott, när gärningarna skett eller vilka brott det rörde sig om.

Jag vill i detta sammanhang framhålla att det kan finnas en mängd skäl – som inte har att göra med att någon bär vapen eller farliga föremål – till att en person undviker kontakt med polisen eller vägrar att svara på frågor. Att en person uppträder på ett undvikande sätt kan inte ensamt läggas till grund för antagandet att just ett vapen eller något annat farligt föremål kan komma att påträffas. I flera fall gav dokumentationen intrycket att den åtgärd som vidtagits i stället syftat till att hitta narkotika eller att poliserna fått uppfattningen att den kontrollerade personen hade någon form av otillåtet föremål på sig eller i fordonet. Ett exempel på en sådan situation är ett ärende där två unga män kontrollerades på en plats där polisen hade uppgifter om att det förekommit narkotika. En av dem sprang in i en port där den andre befann sig. Han slets ut av polisens hundförare och ett tumult uppstod. Polisen påträffade inga otillåtna föremål när männen kroppsvisiterades.

Mot bakgrund av det som kommit fram vill jag stryka under följande. En kroppsvisitation eller genomsökning av ett fordon enligt de aktuella bestämmelserna får genomföras endast om det finns en konkret omständighet som ger objektivt stöd för antagandet att ett vapen eller något annat föremål kan komma att påträffas. Om åtgärderna i stället har ett brottsutredande syfte, t.ex. att söka efter narkotika, får de vidtas endast med stöd av bestämmelserna om kroppsvisitation och husrannsakan i rättegångsbalken. I sådana fall ska åtgärderna dokumenteras i enlighet med det som gäller enligt de bestämmelserna. (Se även JK:s beslut den 13 januari 2020 i ärende dnr 4866-19-4.3.2.)

När det gäller dokumentationen av besluten hade det i ett fall som gällde en kroppsvisitation enbart angetts att åtgärden hade vidtagits. De omständigheter som låg till grund för beslutet hade inte dokumenterats. I ett par fall framgick det inte av protokollet på vilken plats ett fordon hade genomsökts; att endast ange fordonets registreringsnummer är inte tillräckligt. I några av dessa fall framgick platsen dock av händelserapporten. Jag vill i detta sammanhang peka på att det är av grundläggande betydelse att beslut om tvångsmedel dokumenteras på ett noggrant sätt och att det av dokumentationen framgår på vilken plats som ett tvångsmedel har vidtagits.

Ärenden med misstänkt under 18 år (granskningspunkt 3 och 8) Utgångspunkter för granskningen

Under dessa punkter granskades framför allt om handläggningen varit tillräckligt aktiv och hur handläggningstiderna förhåller sig till de särskilda skyndsamhetskrav och tidsfrister som finns i bestämmelserna i 4 § lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare, LUL. Även den misstänktes tillgång till försvarare granskades.

En förundersökning mot den som inte har fyllt 18 år och som gäller brott på vilket fängelse kan följa ska bedrivas med särskild skyndsamhet. Förundersökningen ska avslutas och beslut i åtalsfrågan fattas så snart det kan ske och senast inom sex veckor från dagen för delgivning av brottsmisstanke enligt 23 kap. 18 § första stycket rättegångsbalken, RB. (Se 4 § LUL.)

Tidsfristen i 4 § LUL får överskridas endast om det är nödvändigt med hänsyn till bl.a. utredningens beskaffenhet. Det kan t.ex. handla om ärenden med en mycket omfattande brottsutredning.

Iakttagelser och uttalanden

Handläggningstider

I de tio äldsta öppna ärendena hade det äldsta ärendet pågått i över två år och det yngsta ärendet hade pågått i cirka ett år och fem månader.

Handläggningstiderna var alltså mycket långa och avviker på ett negativt sätt från vad JO iakttagit vid tidigare inspektioner av Polismyndigheten.

I de 30 senast avslutade ärendena hade tretton ärenden avslutats genom att förundersökningen lagts ner. Fyra sådana ärenden hade lagts ner efter en kortare utredning, men i nio ärenden hade förundersökningen pågått i mellan tre och tolv månader. När det gäller de ärenden där förundersökningen inte lagts ner hade det i många fall gått förhållandevis lång tid från anmälan till avslutad förundersökning. De tre ärenden som hade längst handläggningstid hade avslutats efter ett år och åtta månader, elva månader respektive åtta månader. I sex ärenden hade handläggningstiden varit mellan tre och fem månader och i åtta ärenden två månader eller kortare.

Aktiva utredningsåtgärder

De flesta ärendena avsåg mindre allvarlig brottslighet som t.ex. skadegörelse, stöld eller ringa narkotikabrott. En genomgående iakttagelse var att relevanta inledande utredningsåtgärder hade vidtagits i anslutning till anmälan. Därefter hade inga åtgärder vidtagits under lång tid. Ett exempel på det är ett ärende där två 15-åringar i juni 2018 hade kastat sten på en busskur så att den gick sönder. De identifierades av en polispatrull på plats. Nästa åtgärd som vidtogs var att de misstänkta vårdnadshavare i juni 2019, alltså efter ett år, underrättades om att en förundersökning inletts mot deras barn. Därefter hade inga ytterligare åtgärder vidtagits. Liknande iakttagelser gjordes t.ex. i ärenden där unga personer i början av 2018 misstänkts för att ha använt narkotika och analysen av urin- eller blodprov inom ett par veckor visat positivt resultat och i ett ärende där en ung person misstänktes för stöld i butik och hade ertappats med en preparerad påse.

Omständigheterna i de granskade ärendena gav ingen förklaring till varför ärendena blivit liggande utan åtgärd under mycket lång tid. Eftersom flera utredningsåtgärder vidtagits tidigt och de misstänkta identifierats i ett tidigt skede framstod det tvärtom som om det funnits goda möjligheter att avsluta

ärendena snabbt. Något förhör med den misstänkte hade sällan hållits direkt på brottsplatsen. I många ärenden framstod det som att delgivning av misstanke och förhör med den misstänkte var de enda åtgärder som återstod. Det är mot den bakgrunden anmärkningsvärt att den misstänkte delgivits misstanke i endast ett av de granskade öppna ärendena trots att ärendena pågått under mycket lång tid. Delgivningen av misstanke fyller en viktig funktion i en utredning om brott, inte minst i ungdomsärenden där sexveckorsfristen i 4 § LUL börjar löpa vid delgivningen. Jag behandlar frågan om delgivning av misstanke i ett separat avsnitt nedan.

I några ärenden hade handläggningen fördröjts av att det varit svårt att få förhörspersoner att inställa sig till förhör. I en del av de ärendena hade det dock dröjt flera månader innan Polismyndigheten på nytt kallat till förhör. Mot bakgrund av skyndsamhetskravet och tidsfristen i 4 § LUL är en sådan tidsutdräkt med den fortsatta handläggningen inte godtagbar.

En allmän iakttagelse är att det framstod som att den eller de som ansvarat för ärendena inte följt upp vad som hänt i utredningarna eller haft en plan för den fortsatta utredningen. Ett tydligt exempel på detta är ett ärende som avsåg misstankar mot två unga personer om ringa narkotikabrott i april 2018. Utredningen hade slutredovisats till åklagare beträffande en av de misstänkta i juni 2018. Beträffande den andra misstänkte hade inga utredningsåtgärder vidtagits trots att ett positivt analysresultat redovisats några dagar efter ingripandet. Det fanns en anteckning i ärendet om att det skulle handläggas i Karlstad. När JO ställde frågor om ärendet kom det fram att det funnits en utredning mot den misstänkte om rån som handlagts i Karlstad men att det ärendet hade slutredovisats till åklagare cirka ett år tidigare, att det aktuella ärendet aldrig förts över till Karlstad, att ärendet var lottat på en förundersökningsledare i lokalpolisområde Uppsala Knivsta som inte var i tjänst samt att det fanns ytterligare en utredning med den misstänkte om ringa narkotikabrott från mars 2018 där det inte heller vidtagits några åtgärder. Jag vill med anledning av detta stryka under att den som ansvarar för ett ärende måste följa upp vad som händer i ärendet och se till att utredningen drivs framåt.

I flera ärenden där en polisledd förundersökning redovisats till åklagare hade åklagaren återupptagit förundersökningen och skickat tillbaka den till Polismyndigheten eftersom den behövde kompletteras. Det rörde bl.a. ärenden där den misstänkte inte slutdelgivits innan förundersökningen redovisats till åklagaren eller där all bevisning inte dokumenterats i förundersökningen. I något ärende hade åklagaren skickat tillbaka förundersökningen flera gånger, bl.a. eftersom den misstänkte inte fått del av material som tillförts utredningen efter att den första gången skickats tillbaka till Polismyndigheten. Med anledning av det som kommit fram i dessa ärenden vill jag stryka under vikten av att en förundersökning bedrivs noggrant. Mot bakgrund av det särskilda skyndsamhetskravet och tidsfristen i 4 § LUL är det särskilt angeläget att en

utredning av ett ungdomsärende inte fördröjs på grund av slarv under handläggningen hos Polismyndigheten.

Delgivning av misstanke och fristen i 4 § LUL

I sju av de öppna ärendena hade polisen varit på plats och fått uppgifter om vilka som var misstänkta. I alla ärenden utom ett hade en misstänkt identifierats i anslutning till anmälan eller inom några dagar från anmälan. Trots detta hade delgivning av misstanke om brott skett endast i ett av de granskade ärendena. Delgivningen av misstanke hade i det ärendet skett cirka 1,5 år efter att den misstänkte identifierats.

I de senast avslutade ärendena hade fyra misstänkta delgivits misstanke om brott i samband med polisens ingripande. I ett av dessa ärenden slutfördes utredningen inom 14 dagar efter delgivningen. I de övriga tre ärendena tog den fortsatta utredningen mellan tre och fem och en halv månad, vilket innebär att fristen i 4 § LUL överskreds. I majoriteten av de övriga 13 ärendena hade delgivning av misstanke dröjt till slutskedet av utredningen, trots att den misstänktes identitet i samtliga fall var känd och den misstänkte i många fall hade funnits på plats vid polisens ingripande. Förundersökningen hade i de flesta fall sedan slutförts samma dag som delgivningen ägde rum.

I ett av ärendena noterades att den misstänkte i samband med ingripandet fått frågor om gärningen utan att polisen hållit förhör med denne. De uppgifter den misstänkte lämnat hade antecknats i anmälan.

Det som kommit fram vid granskningen ger sammantaget intrycket att polisen medvetet avstår från att delge unga lagöverträdare misstanke om brott för att sexveckorsfristen i 4 § LUL inte ska börja löpa. Det är allvarligt om det förhåller sig på det sättet. Samma iakttagelse gjordes vid JO Renfors granskning av handläggningen av ungdomsärenden vid polisområde Malmö, lokalpolisområde Malmö Norr, den 14–16 november 2017, dnr 7022-2017. Att det går lång tid innan en ung misstänkt delges misstanke om brott går stick i stäv med lagstiftarens intentioner om att förundersökningar mot unga lagöverträdare ska bedrivas med särskild skyndsamhet. Jag vill framhålla att det gäller ett krav på särskild skyndsamhet oavsett om fristen i 4 § LUL börjat löpa eller inte. Jag vill också framhålla att flera av ärendena rörde brott där målsäganden var under 18 år och en tidsfrist enligt 2 a § förundersökningskungörelsen gällde. Enligt den bestämmelsen ska förundersökningar som rör vissa brott mot en målsägande som är under 18 år vid tiden för anmälan vara avslutade, och beslut fattat i åtalsfrågan, så snart det kan ske och inom tre månader från den tidpunkt då det finns någon som är skäligen misstänkt för brottet. Att utredningarna pågått under lång tid, i en del fall mellan 1,5 och 2 år, är helt oacceptabelt.

Särskilt om underrättelse till vårdnadshavare

Om någon som är under 18 år är skäligen misstänkt för brott ska hans eller hennes vårdnadshavare underrättas omedelbart (5 § första stycket LUL). I en

stor del av de granskade ärendena hade vårdnadshavarna fått meddelanden om att deras barn var misstänkta för brott först lång tid efter att förundersökningen inletts trots att det framgick att barnen varit misstänkta sedan ett tidigt skede i utredningen. I flera fall hade underrättelsen dröjt över ett år. Några utredningsåtgärder hade i många fall inte vidtagits efter meddelandena och i flera fall där förhör med den misstänkte hållits hade det skett lång tid efter att meddelandena skickats. Det gick inte att få någon klarhet om varför meddelandena skickats vid just de tillfällen de skickades.

Det måste vara mycket svårt att förstå såväl för den unge som för vårdnadshavarna varför ett meddelande om att en förundersökning inletts kommer efter en mycket lång tid och att det även efter meddelandet tar mycket lång tid innan någon utredningsåtgärd vidtas. Det är angeläget att Polismyndigheten ser över sina rutiner för när vårdnadshavare underrättas om att en förundersökning inletts så att bestämmelserna om underrättelse i 5 § första stycket LUL efterlevs.

Särskilt om beslut att lägga ned förundersökningen sedan målsäganden inte längre velat medverka

I fem av de granskade ärendena hade förundersökningen lagts ned sedan polisen uppfattat att målsäganden inte längre ville medverka i utredningen. I flera fall hade polisen antecknat att det anmälda beteendet hade upphört eller att situationen på något sätt hade "löst sig", t.ex. när de som varit misstänkta för en misshandel hade bett målsäganden om ursäkt. Med anledning av utredningsläget i övrigt i särskilt ett av ärendena (där det fanns fotografier av skador och flera förhör med vittnen hade hållits) vill jag erinra om att målsägandens uppfattning i sig inte ska ha någon inverkan på bedömningen av om en förundersökning om ett brott som faller under allmänt åtal ska läggas ned. Detsamma gäller om ett anmält beteende har upphört och målsäganden därför inte vill driva ärendet vidare.

Tillgång till försvarare

Det allmänna intrycket var att frågor om den misstänktes rätt till försvarare hade hanterats på ett tillfredsställande sätt. De misstänkta hade regelmässigt informerats om sin rätt till försvarare under förundersökningen. I några fall hade förhör som påbörjats med den misstänkte avbrutits då denne begärt att en försvarare skulle närvara. Försvarare hade generellt närvarat i de fall där det funnits behov av en försvarare.

I några ärenden hade polisen dock inte dokumenterat vilken information som lämnats till den misstänkte och vilken inställning han eller hon hade haft till att hålla förhör utan en försvarare närvarande. Jag vill därför stryka under att det ur rättssäkerhetssynpunkt är av stor vikt att det noga dokumenteras att den som förhörs har informerats om sina rättigheter.

Ungdomar under 18 år som misstänkts för att ha använt narkotika och som kroppsbesiktigats genom urinprov eller blodprov (granskningspunkt 4)

Utgångspunkter för granskningen

Under denna punkt granskades framför allt hur ingripandena dokumenterats, om det funnits fog för misstankarna som lagts till grund för besluten om kroppsbesiktning och hur stor del av analysresultaten som var positiva respektive negativa.

Den som skäligen kan misstänkas för ett brott som det kan följa fängelse på får kroppsbesiktigas, bl.a. för att söka efter föremål som kan tas i beslag eller annars för att utröna omständigheter som kan vara av betydelse för utredning om brottet. Med kroppsbesiktning avses en undersökning av människokroppens yttre och inre samt att ta prov från människokroppen och undersöka sådana prov. (Se 28 kap. 11 och 12 §§ RB.)

lakttagelser och uttalanden

I merparten av ärendena framgick det tydligt vilka omständigheter som polisen lagt till grund för besluten om kroppsbesiktning och hur tvångsmedlet genomförts. Grunden för besluten var i huvudsak att den misstänkte uppvisat kroppsliga symptom som är typiska för narkotikapåverkan och i vissa fall även ett beteende som gjorde att misstankarna om narkotikapåverkan stärktes. I dessa ärenden framstod det som att det varit befogat att misstänka att den unge varit påverkad av narkotika och att besluta om en kroppsbesiktning. Av granskningen kom det dessutom fram att polisens misstankar varit korrekta i cirka 75 procent av ärendena.

I två ärenden noterades dock brister avseende personer som inte fyllt 15 år. Om någon är skäligen misstänkt för att före 15 års ålder olovligen ha använt narkotika får en kroppsbesiktning göras endast om det kan antas vara nödvändigt för att avgöra behovet av socialtjänstens insatser för den unge. En sådan kroppsbesiktning beslutas av åklagare. (Se 36 b § LUL.) I ett av dessa ärenden motiverades dock beslutet om kroppsbesiktning med att det behövdes för att utreda brott. Kroppsbesiktningen hade beslutats av en åklagare efter en föredragning från polisen och hade alltså ett annat ändamål än det som bestämmelsen i 36 b § LUL medger. I det andra ärendet framgick det inte av dokumentationen varför polisen misstänkte att en 13-åring var påverkad vid det aktuella tillfället. Det finns därför anledning att ifrågasätta om det fanns grund för besluten om kroppsbesiktning.

Nedlagda förundersökningar (granskningspunkt 5)

Utgångspunkter för granskningen

Under denna punkt granskades framför allt om tillräckliga utredningsåtgärder hade vidtagits innan förundersökningarna lades ned, hur skyndsamt utredningarna bedrivits, hur besluten motiverats och om det framstod som om det funnits fog för att lägga ned förundersökningarna.

Om det inte längre finns skäl att fullfölja en förundersökning ska den läggas ned (23 kap. 4 § andra stycket RB). En förundersökning kan också läggas ned med stöd av bestämmelserna om s.k. förundersökningsbegränsning i 23 kap. 4 a § RB.

lakttagelser och uttalanden

I den övervägande delen av de granskade ärendena hade adekvata och tillräckliga utredningsåtgärder vidtagits i princip omgående. Därefter dröjde det i allmänhet cirka tre månader, ibland fyra månader, innan beslut om att lägga ned förundersökningen fattades. Även om jag har förståelse för en viss handläggningstid är det givetvis önskvärt att beslut om att lägga ned en förundersökning fattas i närmare anslutning till de sista utredningsåtgärderna.

Besluten att lägga ned förundersökningarna var över lag väl motiverade och tydligt formulerade. I de flesta ärendena framstod det som att det funnits fog för bedömningen att det fanns skäl att lägga ned förundersökningen. I vissa ärenden fanns det dock anledning att ifrågasätta handläggningen av ärendet och bedömningen att det fanns skäl att lägga ned förundersökningen.

I några ärenden hade polisen använt sig av möjligheten till förundersökningsbegränsning och lagt ned förundersökningen med hänvisning till att åtal för brottet inte skulle komma att ske till följd av bestämmelserna om åtalsunderlåtelse. Den närmare motiveringen var att den misstänkte hade begått annat brott och att det utöver påföljden för detta brott inte krävs påföljd för det brott som utreddes. Det fanns emellertid inga uppgifter om vilket annat brott den misstänkte begått eller misstänkts för. För att det ska vara möjligt att i efterhand granska handläggningen och om det funnits fog för beslutet om förundersökningsbegränsning måste även sådana uppgifter framgå av dokumentationen i ärendet.

I ett ärende hade polisen lagt ned förundersökningen med hänvisning till att utredningens kostnad inte ”stod i paritet med brottet”. I 23 kap. 4 a § första stycket 1 RB finns en bestämmelse som anger att en förundersökning får läggas ned om fortsatt utredning skulle kräva kostnader som inte står i rimligt förhållande till sakens betydelse och det dessutom kan antas att brottets straffvärde inte överstiger fängelse i tre månader. Bestämmelsen kan tillämpas när det för bedömningen i det enskilda fallet av brottslighet som normalt är relativt okomplicerad krävs omfattande och kvalificerad utredning. Det ska alltså vara fråga om insatser som lagstiftaren normalt inte kan anses ha förutsett för att utreda aktuell typ av brottslighet och regeln avser att förhindra en orimlig eller till och med stötande resursanvändning. (Se kommentaren till bestämmelsen i Fitger m.fl., Rättegångsbalken m.m., den 1 oktober 2019, JUNO.) Det aktuella ärendet avsåg en ringa stöld i butik där gärningsmannen såvitt framgick av handlingarna hade varit kvar på platsen när polisen kom dit. Inget i handlingarna talade för att det skulle bli aktuellt med en sådan omfattande och kvalificerad utredning där bestämmelsen är avsedd att

tillämpas. Det fanns därför anledning att ifrågasätta beslutet att lägga ned förundersökningen.

I ett annat ärende hade en anmälan om olaga hot gjorts av en målsägande. Målsäganden ville senare inte medverka i utredningen längre och förundersökningen lades ned utan att någon ytterligare åtgärd vidtogs. Det fanns dock ett vittne till händelsen och en utpekad gärningsman. Varken vittnet eller den utpekade gärningsmannen hade hörts. Jag vill även här erinra om att målsägandens uppfattning inte i sig ska ha någon inverkan på bedömningen av om en förundersökning om ett brott som faller under allmänt åtal ska läggas ned.

Beslut att inte inleda förundersökning (granskningspunkt 6)

Utgångspunkter för granskningen

Under denna punkt granskades framför allt om det funnits fog för bedömningen att inte inleda förundersökning, om det vidtagits några förutredningsåtgärder innan besluten fattades och hur besluten hade motiverats.

En förundersökning ska inledas så snart det finns anledning att anta att ett brott som hör under allmänt åtal har förövats. En förundersökning behöver dock inte inledas bl.a. om det är uppenbart att brottet inte går att utreda. (Se 23 kap. 1 § RB.)

lakttagelser och uttalanden

I de allra flesta av de granskade ärendena hade beslutet att inte inleda förundersökning motiverats med att det var uppenbart att brottet inte gick att utreda och det framstod som att den bedömningen var korrekt. I många ärenden hade polisen angett att det inte fanns några spår eller andra åtgärder att vidta som kunde tänkas leda till att brottet klarades upp.

I flera ärenden hade beslutet att inte inleda förundersökning föregåtts av vissa förutredningsåtgärder, främst i form av förhör med målsäganden och vittnen i samband med att anmälan tagits upp. I vissa fall hade polisen i anmälan eller i en promemoria särskilt angett att det saknats förutsättningar för teknisk undersökning. I något fall hade också anledningen till detta specificerats, vilket ökade tydligheten och möjligheten att bedöma riktigheten av beslutet. De utredningsåtgärder som vidtagits framstod över lag som adekvata.

I några ärenden ifrågasätter jag dock besluten att inte inleda förundersökning.

I ett ärende hade någon tagit sig in i målsägandens bostad och tillgripit bl.a. hans bilnycklar och därefter även tillgripit hans bil. Målsäganden uppgav att en bekant hade hört en tredje person säga att denne ”plockat” målsägandens bil. Målsäganden namngav båda personerna. Polisen beslutade att inte inleda förundersökning. Som skäl angav polisen att det var uppenbart att brottet inte gick att utreda och motiverade det med att det saknades förutsättningar för teknisk undersökning. Mot bakgrund av att det fanns två namngivna personer

som hade kunnat lämna uppgifter om händelsen ifrågasätter jag bedömningen att det var uppenbart att brottet inte gick att utreda.

I ett annat ärende hade ordningsvakter ingripit mot en man och polis kallats till platsen. Mannen uppgav att två ordningsvakter hade misshandlat honom genom bl.a. stryppgrepp och en spark. I samband med att anmälan togs upp hölls förhör med en annan ordningsvakt. Han lämnade uppgifter som stod i strid med anmälarens och uppgav att ordningsvakterna hade haft rätt att använda våld mot anmälaren samt att våldet varit försvarligt. Polisen beslutade att inte inleda förundersökning. Som skäl angav polisen att det var uppenbart att brottet inte gick att utreda och motiverade det med att en fortsatt förundersökning inte förväntades leda till att brott skulle kunna styrkas. Vare sig målsäganden, bekanta till honom som sett händelsen eller de ordningsvakter som ingripit hade dock hörts. Jag ifrågasätter därför bedömningen att det var uppenbart att brottet inte gick att utreda. Eftersom det framstår som att polisens beslut grundades endast på den hörda ordningsvaktens uppgifter vill jag framhålla att all brottsutredande verksamhet måste ske i sådana former att den inte ger fog för ifrågasättande av de utredande myndigheternas objektivitet. Detta gäller i än högre grad när det handlar om utredningar av brott som påstås ha begåtts av t.ex. ordningsvakter, som har en lagreglerad rätt att i vissa situationer använda våld och lyder under Polismyndigheten.

Två ärenden gällde ringa stöld till värden på ca 30 kr som misstänktes ha begåtts av 15-åriga gärningsmän. Polisen hade motiverat besluten att inte inleda förundersökning med att brottet med hänsyn till omständigheterna i det särskilda fallet var obetydligt och att det var uppenbart att brottet inte skulle föranleda annan påföljd än böter. Som skäl för besluten hade Polismyndigheten angett ”Rapporteftergift”. En polisman kan i vissa fall lämna rapporteftergift enligt bestämmelsen i 9 § andra stycket polislagen. Förutsättningarna för ett beslut om rapporteftergift är de som polisen i de aktuella ärendena angett som motivering till att inte inleda förundersökning. En rapporteftergift innebär att polismannen inte rapporterar brottet till sin förman. Rapporteftergift kan därför inte meddelas när en anmälan om brott redan har tagits upp. I de aktuella ärendena hade besluten att inte inleda förundersökning således fattats på felaktig grund.

De äldsta öppna ärendena med misstänkt över 18 år (granskningspunkt 7)

Utgångspunkter för granskningen

Under denna punkt granskades framför allt om utredningen varit tillräckligt aktiv.

En förundersökning ska bedrivas så skyndsamt som omständigheterna medger (23 kap. 4 § andra stycket RB).

Iakttagelser och uttalanden

Det äldsta granskade ärendet var drygt tre och ett halvt år gammalt och det yngsta var ett och ett halvt år, vilket i och för sig inte avvek från handläggningstiderna i de äldsta öppna ärendena vid de senaste inspektionerna av Polismyndigheten.

De flesta ärendena avsåg mindre allvarlig brottslighet. Liksom när det gäller ungdomsärenden var en genomgående iakttagelse att relevanta utredningsåtgärder vidtagits relativt omgående, men att utredningarna därefter helt stannat av trots att det i många ärenden endast återstod någon eller några åtgärder. I något enstaka fall hade inga utredningsåtgärder vidtagits. I flera ärenden hade polisen bytt handläggare flera gånger. Flera av utredningarna var åklagarledda.

I ett ärende som avsåg bl.a. drograttfylleri hade den misstänkte erkänt brotten på plats. Polisen fick två veckor senare analysresultaten från en kroppsbesiktning som genomfördes. Trots detta dröjde det ca två år innan slutförhör hölls och slutdelgivning av den misstänkte skedde. I ett annat ärende hade det gått två år och åtta månader utan att någon utredningsåtgärd vidtagits.

Fem ärenden gällde samma person som misstänktes ha hotat eller ofredat anställda inom psykiatrin, där den misstänkta själv hade vårdats. Ärendena var två år och äldre. Förhör med målsägande och vittne hölls i början av hösten 2019. Några andra åtgärder som drivit utredningarna framåt på ett påtagligt sätt hade inte vidtagits. Ansvarig handläggare hos polisen hade bytts ett flertal gånger. Tre ärenden gällde inbrottsstöld som begåtts samma dag och med samma tillvägagångssätt under oktober 2017. Två misstänkta gärningsmän var identifierade och spår hade säkrats. Utredningsåtgärder vidtogs till början av 2018. Därefter har utredningarna stannat av.

I två ärenden hade polisen beslutat om spårsäkring, men det framgick inte av handlingarna om sådana åtgärder hade vidtagits.

Det är självfallet inte godtagbart att det går flera år utan att åtgärder vidtas i en förundersökning. Det gäller särskilt om endast någon eller några utredningsåtgärder återstår innan förundersökningen kan slutföras. Passiviteten i utredningarna om brott som riktats mot anställda inom psykiatrin gav intrycket att polisen inte brydde sig om att utreda misstankar mot den aktuella personen.

Som jag nämnt ovan måste den som ansvarar för ett ärende följa upp vad som händer i ärendet och se till att utredningen drivs framåt. Den sammantagna bilden av de äldsta öppna ärendena är dock att den ansvarige för förundersökningen i praktiken valt att inte utreda dem vidare. Jag är självfallet starkt kritisk till det förhållningssättet. De återkommande bytena av utredare hos polisen synes generellt ha påverkat handläggningstiderna negativt. Det är ett ansvar för ledningen inom polisområdet att organisera arbetet så att sådana konsekvenser undviks.

Omhändertagande för berusning (punkt 9)

Utgångspunkter för granskningen

Under denna punkt granskades 40 beslut om omhändertagande för berusning. Framför allt granskades hur besluten dokumenterats, om det framstod som att det funnits fog för ingripandena, hur förmansprövningen genomförts och dokumenterats, om löpande omprövningar av omhändertagandena gjorts och hur länge omhändertagandena varat. Endast ett ärende där förmansprövningen lett till att omhändertagandet hävts (punkt 9 d) fanns hos Polismyndigheten. Det avsåg en situation där det kommit fram att den omhändertagne spelat full. Ärendet förekom även under en annan granskningspunkt.

Den som påträffas så berusad av alkoholdrycker eller annat berusningsmedel att han eller hon inte kan ta hand om sig själv eller annars utgör en fara för sig själv, eller för någon annan, får omhändertas av en polis. Ett omhändertagande får inte ske om den berusade personen anträffas där någon har sin bostad. (Se 1 § lagen om omhändertagande av berusade personer m.m., LOB.)

En polis som har omhändertagit någon enligt 1 § LOB ska så skyndsamt som möjligt anmäla åtgärden till sin förman. Har omhändertagandet inte redan upphört, ska förmannen omedelbart pröva om åtgärden ska bestå. (Se 5 § LOB.)

Den omhändertagne ska frigges så snart det kan ske utan men för honom eller henne själv och det inte längre finns skäl för omhändertagande. Den omhändertagne ska dock alltid frigges senast åtta timmar efter omhändertagandet, om det inte uppenbarligen är förenligt med hans eller hennes eget intresse att han eller hon får stanna kvar en kortare tid därutöver. (Se 7 § tredje stycket LOB.)

lakttagelser och uttalanden

Förutsättningarna för besluten

Förutsättningarna för omhändertagande för berusning har behandlats i flera beslut från JO. I JO 2017/18 s. 224, dnr 3902-2015, anförde JO bl.a. följande.

Lagen om omhändertagande av berusade personer m.m. trädde i kraft den 1 januari 1977. I förarbetena angavs bl.a. att det är angeläget att de nya bestämmelserna ger uttryck för principen att ett omhändertagande på grund av berusning är motiverat i första hand av omsorg om individens personliga välfärd, och att förutsättningarna för ett omhändertagande knyter an till de faror eller skadeverkningar som är förknippade med berusningstillståndet. Vidare angavs att det vid fall av omhändertaganden på grund av akut berusning inte är ovanligt att ett ordningsstörande uppträdande från den berusades sida framstår som själva incitamentet till polisingripandet, men att ett sådant uppträdande inte utgör någon självständig grund för omhändertagande. När en person behöver omhändertas för att han eller hon stör allmän ordning eller utgör en omedelbar fara för denna, utan att vara så påverkad av berusningsmedel att han eller hon behöver vård av den anledningen, bör det enligt förarbetena ske genom ett tillfälligt omhändertagande enligt annan lagstiftning (numera 13 § polislagen).

Ett omhändertagande enligt 1 § LOB förutsätter en tämligen högggradig berusning. Om den enskilde inte är vad man brukar kalla redlöst berusad – dvs. ur stånd att ta hand om sig själv – krävs det att han eller hon kan antas utgöra en

fara för sig själv eller annan, t.ex. i trafiksammanhang. För att detta ska kunna konstateras måste berusningen framgå på ett påtagligt sätt, t.ex. genom att personen saknar förmåga att behärska sina kroppsrörelser. (Se prop. 1975/76:113 s. 85–86 och 123.)

Att en berusad person är otrevlig eller uppträder provocerande mot polisen innebär inte i sig att denne inte kan ta hand om sig själv eller annars utgör en fara för sig själv eller för någon annan (se t.ex. JO 2009/10 s. 64, dnr 274-2007, samt JO:s beslut den 16 september 2008, dnr 2027-2007, och den 27 augusti 2010, dnr 5079-2009).

Bestämmelserna om omhändertagande för berusning och bakgrunden till dem har nyligen också behandlats i Polismyndighetens tillsynsfunktions rapport 2019:2, Polismyndighetens rutiner i samband med att personer omhändertas enligt lagen (1976:511) om omhändertagande av berusade personer m.m.

Trots att grunderna för besluten i några fall var otydligt eller ofullständigt dokumenterade saknades det i de flesta ärendena grund för att ifrågasätta besluten.

Dokumentationen i flera ärenden gav dock intrycket att omhändertagande för berusning använts för att ta om hand ordningsstörningar eller att förhindra att en person skulle begå brott, i stället för att tillgodose den omhändertagnes egna intressen. Exempel på det är personer som lagt sig i polisingripanden eller uppträtt ordningsstörande utanför restauranger, en berusad kvinna som försökte bryta sig in i ett cykelförråd och en berusad man som bar på knogjärn och polisen beskrev som ”nazist”. Jag vill därför framhålla att omhändertagande för berusning inte får användas för andra ändamål eller i andra situationer än bestämmelsen är avsedd för. I de situationer jag tagit upp kan det ha funnits förutsättningar för polisen att ingripa med stöd av andra bestämmelser i polislagen eller rättegångsbalken.

JO får varje år ett stort antal klagomål som rör omhändertagande för berusning. Det är inte ovanligt att dokumentationen över sådana omhändertaganden ger intrycket att de genomförts för andra syften än de som lagstiftaren avsett. Klagomålen rör alla polisregioner. De iakttagelser jag gjort vid inspektionen är alltså inte specifika för lokalpolisområde Uppsala Knivsta. Polismyndighetens tillsynsfunktion har i rapporten om omhändertagande för berusning rekommenderat myndigheten att överväga om det finns skäl att i styrdokument ytterligare precisera bl.a. rekvisiten för omhändertagande (se s. 25 och 33). Enligt min mening kan det även finnas anledning för Polismyndigheten att ytterligare undersöka i vilken utsträckning grunderna för omhändertagande för berusning tillämpas på det sätt som lagstiftaren avsett och ta ställning till om det finns behov av en utbildningsinsats i frågan.

Jag vill också lyfta fram ett ärende där det framstår som att det inte funnits rättsliga förutsättningar för beslutet. Det rör en kvinna som befann sig hos sin tidigare fru. Polisen har i protokollet över ingripandet antecknat att hon inte kunde gå eller stå och hade svårt att prata. Polisen bedömde att hon var oförmögen att ta hand om sig själv och att hon inte kunde gå från den tidigare

fruns bostad själv. Det finns inte skäl att ifrågasätta den bedömningen. Som framgått får ett omhändertagande för berusning dock inte ske där någon har sin bostad (se 1 § andra stycket LOB). JO har i flera ärenden under de senaste åren kritiserat Polismyndigheten för omhändertaganden för berusning som skett i strid med denna bestämmelse (se JO 2017/18 s. 239, dnr 5583-2015, JO:s beslut den 28 september 2018, dnr 2500-2017, och JO:s beslut den 31 oktober 2019, dnr 6706-2018). Det kan finnas anledning för Polismyndigheten att påminna poliserna i lokalpolisområdet om förbudet mot omhändertagande för berusning där någon har sin bostad.

Dokumentationen över grunderna för besluten

I de allra flesta ärendena var omständigheterna som legat till grund för omhändertagandena tillräckligt dokumenterade. Endast de grunder som var relevanta för omständigheterna i ärendet hade markerats i kryssrutorna på formuläret. Det fanns ingen skillnad i dokumentationen beroende på om omhändertagandet gjorts under dagtid eller under helger.

I några ärenden framgick det inte tydligt av dokumentationen varför polisen gjort bedömningen att den omhändertagne inte kunde ta hand om sig själv eller var en fara för sig själv eller andra i den mening som avses med bestämmelserna om omhändertagande för berusning. Exempel på sådana ärenden är följande:

- En person som ”druckit alkohol” befann sig på en bensinstation som han inte ville lämna. Polisen bedömde att han inte kunde ta hand om sig själv och att han utgjorde en fara för annan. Omhändertagandet hävdades senare av stationsbefälet sedan det kommit fram att den omhändertagne hade spelat full.
- En person som var berusad lade sig i när hans kompis skulle omhändertas för berusning. Polisen antecknade i protokollet över omhändertagandet att han uppträdde rejält agiterat och hade svårt att ”bete sig normalt” mot polisen och ordningsvakter. Polisen bedömde att mannen inte kunde ta hand om sig själv och att han utgjorde en fara för annan.
- En person kom in på polisstationen och ville tala med polismästaren, men hade inget inbokat möte. Han blev verbalt hotfull, sluddrade och talade osammanhängande. Som grund för omhändertagandet angav polisen att han utgjorde en fara för annan.
- En okänd person som var påverkad av alkohol hade lagt sig i ett polisingripande och slagit en polisman. Polisen gjorde bedömningen att hon inte kunde ta hand om sig själv och att hon var en fara för sig själv.

Det är angeläget att det av dokumentationen över ett omhändertagande tydligt framgår varför den omhändertagne inte kan ta hand om sig själv eller är en fara för sig själv eller andra i den mening som avses i bestämmelserna om

omhändertagande för berusning. Om flera grunder för omhändertagande är aktuella måste det framgå varför varje enskild grund är tillämplig. Om någon omständighet utöver berusningen är aktuell, t.ex. att den omhändertagne varit aggressiv, måste det tydligt framgå varför den omständigheten tillsammans med berusningen leder fram till bedömningen att det finns grund för omhändertagandet.

Övrig dokumentation över ingripandena

Protokoll ska föras över ingripanden som innebär att någon omhändertas. Av protokollet ska det framgå vem som har fattat beslutet om ingripandet, grunden för beslutet och tidpunkten när det har fattats, vem eller vilka som har deltagit i ingripandet, vem eller vilka som ingripandet har riktat sig mot, tiden för ingripandet samt vad som i övrigt har förekommit vid ingripandet. (Se 27 § polislagen.) Vid omhändertagande för berusning ska ett visst formulär användas (se 6 kap. 1 § Rikspolisstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om omhändertagande av berusade personer, RPSFS 2000:57, FAP 023-1, och 3 § Rikspolisstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om dokumentation enligt 27 och 28 §§ polislagen, RPSFS 2011:12, FAP 100-2).

I flera ärenden saknades uppgifter i formuläret om vid vilket klockslag den omhändertagne togs i förvar i arresten. Det förekom också att det saknades uppgift om vid vilket klockslag beslutet om omhändertagande hävdades eller när den omhändertagne frigavs. I ett stort antal ärenden fanns inga uppgifter i formuläret om den omhändertagne fått information om anledningen till omhändertagandet enligt 7 § LOB och när det i sådana fall skett. Det framgick inte om avsaknaden av uppgifter om detta berodde på att den omhändertagne inte fått sådan information eller på att dokumentationen var bristfällig. Jag vill med anledning av det som kommit fram i denna del stryka under att det är viktigt att beslut om tvångsmedel dokumenteras på ett fullständigt och korrekt sätt. Om dokumentationen är bristfällig försvåras eller omöjliggörs en kontroll av åtgärden i efterhand.

I Uppsala förvaras frihetsberövade normalt i arrestlokaler som Kriminalvården ansvarar för. Vid behov förvaras dock omhändertagna för berusning i Polismyndighetens arrestlokaler i en annan byggnad. I ett fåtal av de granskade ärendena hade den arresten använts. En positiv iakttagelse i de ärendena var att tillsynsbladen var betydligt mer detaljerat ifyllda, t.ex. i fråga om toalettbesök, skador och annat som inträffat under frihetsberövandet, än i övriga ärenden.

Särskilt om omhändertagande som inletts av en ordningsvakt

De flesta protokollen över omhändertagande för berusning som inletts av en ordningsvakt saknade uppgift om vilken ordningsvakt som beslutat om omhändertagandet.

I ungefär hälften av ärendena framgick det inte om polisen lagt egna iakttagelser, utöver det ordningsvakten uppgett, till grund för beslutet om att omhändertagandet skulle bestå. Jag vill därför framhålla en polis måste göra en

egen bedömning av om det finns förutsättningar för ett fortsatt omhändertagande. De uppgifter ordningsvakten lämnar om vad som inträffat innan polisen kommit till platsen är självfallet viktiga vid en sådan bedömning, men polisens egna iakttagelser av den omhändertagne måste också vägas in vid bedömningen. Av protokollet måste det tydligt framgå vad ordningsvakten respektive polisen iakttagit.

Särskilt om förmansprövningar

Syftet med förmansprövningen är att säkerställa den enskildes rättssäkerhet genom att någon annan än den som har verkställt åtgärden bedömer frågan om ett fortsatt omhändertagande. När förmansprövningen sker på distans är det särskilt viktigt att förmannen får uppgifter om den omhändertagnes tillstånd och uppförande såväl före ingripandet som efter att den omhändertagne förts in till arresten. Förmannen bör ställa kompletterande frågor till den som har verkställt åtgärden och om möjligt även samtala med den omhändertagne, för att försäkra sig om att samtliga omständigheter blir belysta som har betydelse för prövningen av om omhändertagandet ska bestå. (Se Rikspolisstyrelsens allmänna råd om förmansprövning på distans m.m., RPSFS 2000:22, FAP 255-1.) Samma sak måste enligt min mening gälla vid förmansprövningar som inte sker på distans.

I samtliga granskade ärenden hade det antecknats att en förmansprövning gjorts, vem som gjort prövningen och vilket klockslag den gjorts. Endast i två av ärendena hade det skett någon form av dokumentation över förmannens prövning. I de ärendena hade förmansprövningen skett på distans men den text som fanns angiven på blanketten för förmansprövning på distans var samma text som antecknats på protokollet över ingripandet. Dokumentation över de iakttagelser och bedömningar som gjorts vid förmansprövningen fanns alltså inte i något ärende.

JO hade begärt att få ta del av dokumentationen av de tio senaste omhändertagandena som genomförts av en polis och förmansprövningen lett till att omhändertagandet hävts. Avsikten var att granska ärenden där en polis beslutat om omhändertagande för berusning men den förman som prövat åtgärden gjort en annan bedömning av förutsättningarna för den eller bedömt att det inte längre fanns skäl för omhändertagandet vid tidpunkten för förmansprövningen. Polismyndigheten meddelade dock att några sådana ärenden inte förekom i lokalpolisområdet under de senaste 1,5 åren. Ett av de granskade ärendena under en annan punkt innehöll dock en sådan bedömning av en förman när det kommit fram att den omhändertagne spelat full.

I en promemoria som upprättats med anledning av JO:s begäran uppgav en polis att han arbetat som stationsbefäl sedan 2001 men att han inte har något minne av att han vid något tillfälle hävt ett beslut om omhändertagande i en sådan situation som JO avsett. Det framgick av promemorian att flera erfarna

stationsbefäl och poliser tillfrågats och att endast någon enstaka av dem kunnat dra sig till minnes att ett omhändertagande hävts av en sådan anledning.

Förmansprövningen fyller en viktig funktion för den enskildes rättssäkerhet. Det framstår som naturligt att det förekommer situationer där ett omhändertagande hävs eftersom förhållandena ändrats, t.ex. att en person som var aggressiv vid ingripandet lugnat ned sig, förmannen gör en annan bedömning av grunderna för omhändertagandet eller där det konstaterats att det inte fanns lagliga förutsättningar för omhändertagandet. Att det i praktiken aldrig förekommer att ett beslut ändras vid en förmansprövning och att det helt saknas dokumentation över förmansprövningarna ger dock intrycket att någon verklig prövning av omhändertagandena inte görs vid förmansprövningarna. Det är i så fall mycket allvarligt. Jag avser att inom ramen för ett initiativ utreda frågan om hur förmansprövningar görs. Jag nöjer mig därför i detta protokoll med att stryka under att förmannen måste göra en egen bedömning av om omhändertagandet ska bestå och dokumentera såväl sina egna iakttagelser som den bedömning han eller hon gör.

Särskilt om löpande omprövningar

Eftersom den omhändertagne ska frigges så snart det kan ske utan men för honom eller henne själv och det inte längre finns skäl för omhändertagande måste Polismyndigheten i samband med tillsyn av den omhändertagne löpande pröva om omhändertagandet ska bestå. De bedömningar som görs ska självfallet dokumenteras. Inte i något ärende fanns sådana bedömningar dokumenterade. I de flesta av ärendena hade den omhändertagne frigetts efter cirka sex timmar.

När den omhändertagne förvaras hos Kriminalvården ska myndigheten underrätta Polismyndigheten så snart det finns skäl att ompröva beslutet (7 a § LOB). I alla utom fyra av de granskade ärendena hade den omhändertagne förvarats hos Kriminalvården. Det framgick inte av dokumentationen om det förekommit kontakter mellan myndigheterna i frågor om omprövning. Eftersom inspektionen inte avsåg Kriminalvården har jag inte utrett den frågan närmare.

Med anledning av iakttagelserna vid inspektionen avser jag att inom ramen för ett initiativ utreda hur löpande omprövningar av omhändertagandebeslut görs vid Polismyndigheten.

I ett ärende fanns det anledning att ifrågasätta beslutet att frige den omhändertagne. Det rörde en kvinna som hade anträffats sovande på en busstation. Hon hade svårt att gå och stå, sludrade och var desorienterad. Hon omhändertogs eftersom polisen bedömde att hon inte kunde ta hand om sig själv. Det finns inte anledning att ifrågasätta den bedömningen. I protokollet över omhändertagandet hade polisen dock antecknat "Bör släppas ut senast kl 22 för att hinna med sista bussen hem till [en ort i Uppland]". Kvinnan frigavs kl. 21.50. Det framgick inte om kvinnan då nyktrat till så mycket att det inte längre fanns skäl för omhändertagandet. Om det fortfarande finns skäl för

åtgärden ska den omhändertagne naturligtvis inte friges med hänsyn till exempelvis en bussavgång.

Polismyndighetens digitala arrestförteckning

Eftersom de uttalanden jag gjort om omhändertagande för berusning kan ha betydelse för det arbete med en digital arrestförteckning som pågår vid Polismyndighetens utvecklingscentrum Öst skickar jag en kopia av protokollet för kännedom dit.

Vid protokollet

Ola Jonshammar

Justeras den 10 februari 2020

Per Lennerbrant